

Sotapoika kasarmilta ydinperheeseen

Kimmo Laine: Murheenkryyneistä miehiä? Suomalainen sotilasfarssi 1930-luvulta 1950-luvulle. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura 1994.

Vaikka suomalaisen elokuvan historian kartoitusta on sivumäärissä mitaten jo melkoisesti tehtykin, on alueella vielä useamman tutkijan mentäviä aukkoja. Erialaisten lajityyppien tarkastelun kytkeminen laajasti suomalaiseen kulttuuri- ja sosiaalhistoriaan on jäänyt vähälle, koska aluetta on hallinnut filmografinen kuvailu.

Kimmo Laineen kirja antaa makua siitä, mitä elokuvatutkimus voi saada irti kansallisesta perinteestä. Teoreettisen nautittavuutensa ansiosta teos sopii myös niille, joille vanha suomalainen elokuva lähinnä nostattaa näppyliötä.

Laine lähtee liikkeelle pureutumalla sotilasfarssin määrittelyn ongelmaan. Kuten Andrew Tudor havaitsi jo 70-luvulla, sisältyy lajien määrittelyyn empiristinen dilemma: jos halutaan löytää lajityypin kriteerit, pitäisi ensin tarkastella lajityypin edustajia, mikä puolestaan edellyttää jo olevia valintakriteereitä lajityypille.

Laine ratkoo ongelmaa näkemällä Steve Nealen tapaan genren rajoiltaan väljänä luokkana, jota ei voi koota elokuvien ”tekstuaalisista ominaisuuksista” vaan joka elää tuottajien, journalistien ja katsojien odotusten ja tulkintastrategioiden kohtaamisen pro-

sessissa muokkautuen samalla jatkuvasti uudelleen.

Sotilasfarssin lajityypin tarkastelu paneekin Laineen tämän periaatteen mukaisesti lähilukemaan elokuvien lisäksi elokuvien tuotanto-olosuhteita, elokuvamainontaa ja -journalismia, Suomen poliittista historiaa, kirjallisuuden ja näyttämötaiteen kenttää, kulttuurimme mentaliteetti-historiaa...

Sotilasfarssien perinne jakautuu Laineen tarkastelussa karkeasti kahteen varsin erihenkiseen vaiheeseen: 30- ja 40-luvun kasvattavan sotilasfarssin ja 50-luvun romanttisen kasarmihupailun aikaan. Ensimmäisessä vaiheessa tarinat keskittyivät kuvaamaan, miten kömpelö könsikäskin voi kasarmilla muuttua kunnon sotamieheksi. Toisessa vaiheessa kertomusten keskiöön nousee poikien kasvu aviokelpoiksi heteromiehiksi.

Näiden kahden vaiheen väliin jää sodan jälkeinen kausi, jolloin sotilasfarsseja ei tuotettu. Laine ei kuitenkaan usko, että kansa olisi sodan koettelemusten vuoksi kääntänyt lajille selkänsä, vaan kyse oli siitä, että filmipula, kireä talous ja tarve miellyttää poliittisia päättäjiä pakottivat tuotantoyhtiöt riskittömään toimintaan. Heikkotasoisena pidetylle viiheteelle saatettiin laittaa 35 prosentin leimavero. Tilanne oli siis täysin toinen kuin ennen sotaa, jolloin kasarmille sijoittuva elokuva sai usein vähintään teknistä tukea, miehiä ja rekvisiittaa armeijalta.

Laineen tarkastelu osoittaa, että elokuvien tarjontaa ei voida pitää katsojien kysynnän ja halujen suorana johdannaisena. Välissä on merkittäviä muita tekijöitä: verojärjestelmä, itsesensuuri, kilpailutilanne, mesenaatit...

Laine painottaa elokuvien si-

toutumista sosiaaliseen todellisuuteen. Hän asettuu vastustamaan Thomas Schatzin teoriaa lajityyppien evoluutiosta. Schatzin mukaan lajityyppi syntyy kytkennässä sosiaaliseen todellisuuteen, mutta lajin vakiinnuttua konventioita aletaan rikkoa ja parodioida, jolloin kytkentä sosiaaliseen todellisuuteen myös irtoaa. Laineen mukaan ainakaan sotilasfarssien osalta näin ei käy. 50-luvun ”epärealistinen” sotilasfarssi päinvastoin hyvinkin heijastaa aikansa henkeä, jälleerakennuksen ja perhevalistuksen aikaa. Erona aikaisempaan on kuitenkin se, että sosiaalinen referentti ei enää olekaan maanpuolustus ja elämä kasarmilla, vaan kasarmi edustaa symbolisesti yhteiskuntaa pienoiskoossa. 50-luvun sotilasfarssien huumori nousi Laineen mukaan entistä enemmän siviilimaailman jännitteistä, kuten miesten ja naisten suhteista.

Näkemys johtaa Laineen ajatukseen elokuvan sosiaalisesta vaikutuksesta. Hänen mukaansa elokuvat näyttävät kertovan yhteiskunnan pinnan alla kytevästä muutoksista tavalla, joka paljastuu vasta jälkikäteen. Näin ollen, Laine arvelee, elokuva toimii pikemminkin muutosten ennakoijana ja aktiivisena työstäjänä kuin vain niiden heijastajana. Arvelu on ehkä turhankin varovainen.

Tarkastellessaan sotilasfarssien huumoria Laine keskittyy pohtimaan naurun kykyä toimia toisaalta valtasuhteiden kritiikkinä ja toisaalta hierarkioiden pysyttäjänä. Sinänsä hyvin kiinnostava tarkastelu rakentaa hieman utooppisen hypoteesin humoristisesta tilannenaaurusta, joka monitulkintaisena voisi jättää katsojan ”vapaaksi”. Tämä ei-ideologisen huumorin hypoteesi vai-

kuttaa yhtä kestävämmältä kuin vanha 70-lukulainen oletus monitulkintaisen avant-garden roolista ideologian ulkopuolisena älyviihteenä.

Sotilasfarssin naurun sijoittaminen vallan ja ideologian akselille ei johda Lainetta sen pidemmälle kuin mihin vastaavissa yrityksissä muilla alueilla on yleensä päädytty. Lopputulos on, että genressä on aineksia niin vallan kritiikkiin kuin hierarkioiden ja konventioiden ylläpitoon. Kuitenkin Laine osoittaa, miten elokuvat pyrkivät usein siloittelemaan valtakonflikteja, mikä käy hyvin ilmi vertailussa näytelmäversioiden anarkistisempiin otteisiin.

Ollakseen gradu-työstä muokattua tekstiä kirja on kaikkineen hämmästyttävän sujuva ja tieteelliseltä sisällöltään painava tutkielma.

Koska hyvässä kritiikissä tulee olla myös kriittinen, moitittakoon Lainetta ankarasti siitä, että hän toistuvasti käyttää käsitettä 'varaventtiili' kuvaamaan huumorin kykyä purkaa jännitteitä. Kielikuvan pohjana oleva höyryn yli-paineventtiili on varoventtiili, mitä kielitoimisto edelleen suosittaa myös metaforan kirjoitusasuksi.

Pertti Näränen